

DOI: 10.33310/2518-7813-2019-65-2-112-116
УДК 372.893

Ірина КАЛМИКОВА

*вчитель-методист Харківської загальноосвітньої школи №122,
м. Харків, Україна
e-mail: sch122@kharkivosvita.net.ua*

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ-СЕМІНАРАХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання формування ключових компетентностей на уроках-семінарах з історії України. Семінар розглядається як спосіб організації навчання в школі та форма суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу. Аналіз особливостей організації та проведення, а також класифікації семінарів демонструє великі можливості його застосування на уроках історії України у старших класах. Вибір формату семінарських занять дозволяє ефективно розвивати ключові компетентності старшокласників. Наведено приклади з практики проведення семінарів з історії України у школярів-старшокласників, які демонструють можливості формування ключових компетентностей.

Ключові слова: методика викладання, урок-семінар, інтерактивне заняття, урок історії України, компетентнісний підхід, суб'єкт-суб'єктна взаємодія.

Традиційна освіта має за мету вивчення загальноосвітніх предметів, що визначаються набором знань, умінь і навичок, якими має опанувати випускник школи – майбутній спеціаліст. На сьогодні такий підхід виявився недостатнім, тому що соціуму (професійним навчальним закладам, ЗВО, а згодом – роботодавцям, виробництву та сім'ї) потрібні випускники-фахівці, які готові активно долучитися до подальшої професійної та соціальної діяльності, здатні практично розв'язувати життєві та професійні проблеми, що постають перед ними, критично мислити та приймати відповідальні рішення. Сучасний учень школи має володіти арсеналом компетентностей, які б допомогли йому стати у майбутньому креативним, відповідальним фахівцем та творчою, всебічно розвинутою особистістю. Виклики освіти орієнтують педагогів на переосмислення своєї ролі у процесі навчання, на перегляд та відбір найбільш ефективних технологій навчання, на удосконалення професійної майстерності. Учителі сучасних шкіл часто експериментують із формами та методами роботи на уроках задля отримання якомога більшої їх ефективності. Проведення уроків у форматі семінарів у загальноосвітніх школах має позитивні сторони: забезпечує активність більшої частини учнів, дає змогу створити ситуацію успіху, допомагає вчителю проводити заняття в інтерактивному форматі тощо, що відповідає вимогам до сучасного заняття. Дослідження методики організації та проведення уроків-семінарів, що сприяють формуванню ключових компетентностей, дозволить учителям домогтися більшої ефективності від сучасного уроку.

Приблизно з 80-х років минулого століття педагоги визначили курс на інтерактивні методи та технології навчання як такі, що ставлять того,

хто навчається, в активну позицію самостійного здобувача знань, здатного проявляти цікавість до самоосвіти протягом усього життя, до критичного сприйняття та аналізу різноманітних ситуацій. Такий підхід не втратив актуальності й на сьогодні. В основу нашого дослідження покладено роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників Л. Ломако, В. Раєвського, Г. Токмань, І. Дахіна, М. Скайкіна, А. Хуторського, у яких визначено головну мету сучасної освіти – орієнтацію на компетентнісний підхід. Олена Пометун та Ольга Пироженко, презентуючи педагогічній громаді «нову філософію навчання» – інтерактивне навчання – продемонстрували інноваційний підхід до навчання і виховання молодого покоління у ВНЗ – інтерактивні технології [6, 67].

Також підґрунтям для нашої публікації стали праці дослідників інтерактивних технологій та методів навчання, адже семінар розглядаємо саме як інтерактивну взаємодію. Тож вивчення праць І. Дичківської, І. Мельничука, О. Пехоти, В. Стрельникова, Т. Хлебнікова та інших науковців, присвячених інтерактивним методам і технологіям, показало, що більшість із них розглядають потенціал інтерактивних технологій у їхньому інноваційному характері, здебільшого наголошуючи на використанні в процесі підготовки фахової підготовки студентів. Однак багаторічна практика та досвід колег підтверджують, що не менший потенціал інтерактивні технології мають у межах класно-урочної системи загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема, у проведенні семінарських занять з учнями-старшокласниками на уроках історії України.

Мета статті – проаналізувати можливості уроків-семінарів з історії України у формуванні ключових компетентностей учнів загальноосвітньої школи.

Програма з історії України дає перелік ключових та предметних компетентностей, які мають бути сформовані в учня загальноосвітнього навчального закладу. Зокрема, до ключових належать: спілкування державною (і рідною, в разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна та громадянська компетентності, обізнаність та самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя [7, 12]. Уроки історії України мають за мету у загальному вигляді: формування вільної особистості, виховання громадянської свідомості, прищеплення толерантності й поваги до різних поглядів [5, 23]. На наш погляд, найбільш ефективний шлях до досягнення цієї мети – проведення інтерактивних семінарських занять у всій їхній різноманітності.

Поряд із завданням озброїти учнів базовими знаннями перед педагогами постає не менш важливе завдання – навчити учнів вчитися, виробити потребу у навчанні впродовж життя, навчити використовувати отримані знання у своїй практичній діяльності – професійній, побутовій тощо. Здавалось би, як це можна реалізувати на уроках історії? Вирішити зазначені завдання покликаний компетентнісний підхід в освіті, який має на меті створити умови для розвитку особистості учнів і формування в них ключових, базових, основних і предметних компетентностей.

Як влучно зазначає Т. Мінова, сучасний учитель відповідно до мети заняття має змогу конструювати урок усіма наявними у його педагогічному арсеналі інструментами [9, 31]. Проведення уроків-семінарів з історії України для старшокласників не лише наближає майбутніх абітурієнтів до омріяного студентського життя, а й вчить самостійно здобувати додаткову інформацію, аналізувати її, обирати головне, опрацьовувати та презентувати/захищати її у класному колективі. На уроках історії України, проведених у формі семінарів ми забезпечуємо вирішення таких завдань: підвищуємо рівень мотивації учнів; використовуємо суб'єктивний досвід учнів; учні мають змогу ефективно та творчо застосовувати набуті знання та досвід; формуємо в учнів навички отримувати, осмислювати та використовувати інформацію; підвищуємо рівень самоосвітньої та творчої діяльності учнів; створюємо умови для інтенсифікації навчально-виховного процесу; використовуємо різні форми контролю, самоконтролю та взаємоконтролю за процесом навчання; формуємо моральні цінності особистості; розвиваємо соціальні та комунікативні здібності учнів; створюємо ситуацію успіху.

Враховуючи специфіку предмета, на уроках історії ставлю одним із завдань сформувати компетентності, яких потребує суспільство: потребу в навчанні та оновленні знань протягом життя; комунікативність; творча креативність; здатність робити вибір та нести за нього відповідальність; високий рівень самостійності особистості [8, 33].

Основою цієї системи є розвиток цінніно-емоційної сфери особистості, формування комунікативної і соціальної компетенцій, наповнення процесу навчання особистісним змістом, підтримка індивідуальності, неповторності кожного учня, формування готовності до розв'язання життєво важливих проблем. У ній акцентовано увагу на результаті освіти, причому як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях.

Уроки історії – напружена науково організаційна й результативна праця всіх учнів у співтворчості з учителями, на яких особлива увага приділяється розвитку компетентності. Як створити умови для розвитку компетентності особистості? Як домогтися урізноманітнення занять, щоб мотивувати учнів до вивчення предмету? На допомогу вчителю існує велика кількість різновидів семінарів. Наприклад, семінар запитань та відповідей, семінар-розгорнута бесіда, семінар-колективне читання, семінар-дискусія, семінар-конференція, семінар-«мозковий штурм» тощо [3, 9]. Таке різноманіття видів семінарів забезпечить інтерактивну взаємодію усіх учасників навчального процесу.

Роботу над формуванням ключових компетентностей на семінарському занятті починаю з визначення мети уроку (цілепокладання), яка впливає із певної теми, і як наслідок – очікувані результати – знання, уміння та навички, що застосовуються учнями у конкретній ситуації. Для цього впроваджую прийом «Мої очікування». Основні елементи педагогічної діяльності реалізую і на таких етапах: прогнозування, змістовно-пошуковому, етапі моніторингу.

Із метою виявлення потреб і запитів вихованців, рівня їх підготовки, світоглядної позиції та розвитку, обдарованості, напередодні семінару даю змогу виконати індивідуальні завдання, залучаю учнів до колективних бесід, даю підготувати міні-творчі роботи тощо.

Важливою умовою навчання і першим кроком до формування соціальної компетентності є самомотивація. Тому на етапі підготовки до семінарського заняття намагаюся дотримуватися принципів: надаю учневі право вибору навчального завдання (наприклад, детально дослідити і зробити доповідь на одне з чотирьох питань); стежу, щоб завдання відповідали віковим особли-

востям; не нав'язую навчальну мету зверху; ситуацію змагання використовую лише за потребою (наприклад, в ігрових моментах уроку), натомість постійно підкреслюю індивідуальні здобутки кожного учня (вчора не знав – сьогодні засвоїв тощо).

Під час вибору теми для семінару велику увагу приділяю мотивації, яка фіксує увагу учнів на проблемі та викликає інтерес до плану уроку. Для цього використовую методи та прийоми: «Уявімо ситуацію», «Проблемне питання», «Відстрочена відгадка», «Асоціативний куш», «Розгадування шифрограм» тощо.

Залучення вихованців до активного пізнання формує високодуховну особистість, її життєву компетентність. Вивчаючи діяльність певної історичної особи, учні вчать давати різнобічну оцінку її вчинкам, тактиці поведінки, цим самим краще розуміючи історичне тло, обставини та оточення, в якому жила та діяла та чи інша персона.

Семінар, присвячений вивченню текстів (фрагменти літописів, пам'яток, спогадів, наукових розвідок тощо) закінчую застосуванням нетрадиційного дидактичного принципу – читанням власних творів на задану тему (прозових, поетичних). Він сприяє успішному осмисленню навчального матеріалу. Наприклад, добре зарекомендували себе творчі завдання щодо змалювання та характеристики образів історичних персон (Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Богдана Хмельницького та ін.).

Вважаю за необхідне, щоб учні брали участь у плануванні роботи на уроці, щоб крім певного обсягу знань, які вихованці повинні засвоїти, вони могли визначити й низку умінь, якими оперуватимуть. Так, майже кожен семінар починаємо зі складання переліку головних питань, які підлягають розгляду. Цей перелік може дещо відрізнятись від «первісного» варіанта, а це засвідчить, наскільки вдумливо учні підійшли до відбору навчального матеріалу, наскільки вони змогли виділити головне.

Багатство різновидів семінарських занять дає можливість дотримуватися гнучкості під час вибору інноваційних прийомів. Тож на семінарах створюю ситуації, які «оживлюють» уроки. Ефективним на цьому етапі є проблемне навчання. Для полеміки обираю ті теми, що можуть викликати труднощі в розумінні історичної ситуації або авторської позиції при трактуванні тієї чи іншої історичної події чи персони. Наприклад: проблемне питання, над яким була організована робота: «Іван Мазепа – зрадник?», «Яка місія ОУН-УПА?». Формуванню у школярів соціальних компетентностей сприяють і такі питання: «Чи живуть герої у XXI столітті?», «Що нового можна додати до оцінки останніх подій?», «Чи потрібно українському

народові історична пам'ять?», «Якщо було б можливим переписати конкретну сторінку історії, то які б події, на вашу думку, підлягали цьому?». З першого застосування великої популярності серед старшокласників набув прийом «Жива бібліотека», який часто використовуємо під час опису певних історичних подій, поясненні їх причин тощо.

Сучасні уроки-семінари з історії України не уявляю без інноваційних технологій, які сягають корінням у далекоглядні праці педагогів В.О. Сухомлинського, Е. Ільїна. Звичними на семінарах стали прийоми інтерактивного навчання. Як приклад можна навести впровадження в хід семінару роботи в групах та парах, змінних (ротаційних) трійках, які вчать учнів співпраці у команді, допомагають усвідомленню власного внеску у спільну справу.

Щоб заохотити до активності і почути думку кожного, на семінарах впроваджую прийоми «Мозковий штурм», «Продовж речення», «Мікрофон», «Дружня порада». Для формування навичок самостійного аналізу прочитаного, застосовую елементи технології критичного мислення: діаграма Вена, «Асоціативний куш», «Обери позицію», вільне письмо, ромашка Блума тощо.

Інноваційні методи і прийоми є універсальними для розвитку життєвих компетентностей, сприяють активізації особистісних якостей учня. Семінар має можливість застосування ефективних прийомів та способів формування компетентності критичного мислення. Ними є такі: з'ясування понять, навчальний критичний аналіз, рецензування, написання есе тощо.

Ефективним для формування життєвої компетентності вважаю метод проектів, який орієнтується на самостійну дослідницьку діяльність учнів. Практикую підготовку міні-проектів як домашнє завдання та їх захист у командах на уроках, присвячених вивченню значних (оглядових) тем. Типи проектів різні: творчі (ілюстрації до творів, власні оповідання, есе); ігрові (наприклад, «Військова нарада напередодні битви за Берестечко»); інформаційні («Хто такий Богдан Хмельницький»); дослідницькі («Відкриваю сторінки про битву під Жовтими Водами») тощо. Однією з умов завершення роботи над проектом є створення презентації, зокрема комп'ютерної (у програмі Power Point), ефективним є складання опорних схем, таблиць. Результати роботи над проектами учні презентують на семінарському занятті з конкретної теми.

Наразі говорять про особливе «покоління Z» з усіма притаманними йому специфічними ознаками. Тож ми маємо справу з особистостями, які володіють новітніми технологіями та способами здобування інформації, мають інший спосіб мислення, принципово інакше підходять до оцінювання проблеми, що виникає, до організації своєї

діяльності. Використання ІКТ на семінарах з історії України дозволяє формувати та розвивати в учнів компетентності: інформаційної, комунікативної, полікультурної, саморозвитку та самоосвіти. Під час проведення уроків використовую презентації, відеоролики тощо. Після семінарського заняття за конкретною темою учні отримують домашні завдання: знайти на відповідних сайтах статті за цією темою; співставити підручник і доступні інтернет-ресурси та з'ясувати, чи існують разом із загальноприйнятою позицією інші погляди дослідників певної проблеми; знайти на сайтах та виписати п'ять виразів видатних особистостей стосовно порушеної на уроці проблеми, порівняти їх тощо.

Одним із шляхів формування соціальних компетентностей є історичне краєзнавство. Родзинкою деяких тематичних семінарських занять є зустрічі з людьми-очевидцями та учасниками подій, самобутніми митцями, записування учнями спогадів і переказів із уст рідних та знайомих людей, фольклорних скарбів, ознайомлення з книгами про рідний край, використання краєзнавчого матеріалу на уроках тощо.

Для формування та розвитку полікультурної компетенції на семінарах знайомлю учнів з різними видами творчості: відповідно до теми уроку за нагодою даю можливість самим учням добрати фрагменти музичних творів, кіно, пісні, твори образотворчого мистецтва, таким чином прищеплюючи любов до української культури.

Тож, як бачимо, семінар у його різноманітних формах має великі можливості для формування в учнів ключових компетентностей.

Впровадження в освітній процес загальноосвітньої школи семінарських занять дозволяє забезпечити формування ключових компетентностей особистості учнів, робить навчання цікавим, мотивованим, інноваційним за змістом і формою організації. Така форма організації навчання забезпечує суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників навчального процесу, вчить учнів самостійно здобувати та презентувати знання, має багато інших переваг. У перспективі хочемо розглянути специфіку контролю та оцінювання на семінарських заняттях з історії України.

Список використаних джерел

1. Бєбко Г.М. Релаксаційні вправи на уроках // *Педагогічна майстерня*. 2016. № 7 (67) липень. С. 6–11.
2. Бєх І.Д. Виховна гуманістична парадигма в освітній інновації // *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2016. № 2 (91). С. 14–21.
3. Буряк Р.Р. Навчаємо граючись // *Педагогічна майстерня*. 2016. № 3 (63) березень. С. 2–17.
4. Гуманітарні дисципліни у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів [Текст]. Вип. 4 / Львів. держ. ун-т фізичної культури, Кафедра гуманітар. дисциплін. Львів : Вид-во Тараса Сороки, 2014. 192 с.
5. Ільченко В.Р. Компетентнісна модель освітньої галузі як невідмінна умова ефективної освіти // *Педагогіка і психологія*. 2014. №2 (83). С.41–46.
6. Інноваційні педагогічні технології : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / І. М. Дичківська. 3-тє вид., випр. К., Академвидав, 2015. 303 с.
7. Кремень В.Г. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін // *Педагогіка і психологія*. 2014. №4 (85). С. 5–11.
8. Локшина О.І. Компетентнісна ідея в зарубіжній освіті: успіхи та проблеми реалізації // *Педагогіка і психологія*. 2014. №2 (83). С.33–40.
9. Мінова Т. Свобода вибору в педагогічній діяльності : лекція для психологів та педагогів/ Т. Мінова // *Психолог*. Київ, 2015. №1. С. 31–33.

References

1. Babko G.M. (2016) Relaxation exercises in the classes // *Pedagogical Workshop*. No. 7 (67) July. Pp. 6–11.
2. Bech I.D. (2016) Educational humanistic paradigm in educational innovation // *Pedagogy and psychology*. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine. No. 2 (91). Pp. 14–21.
3. Buak R.R. (2016) Teaching playing // *Pedagogical Workshop*. 2016. No. 3 (63) March. Pp. 2–17.
4. Humanitarian disciplines in the educational process of higher educational establishments [Text]. (2014) Whip 4 / Lviv. state Unity of Physical Culture, Department of Humanities. disciplines Lviv: View of Taras Soroka, 2014. 192 p.
5. Il'chenko V.R. (2014) Kompetentnistna model' osvitynoi haluzi yak neodminna umova efektyvnoyi osvity // *Pedahohika i psykholohiya*. 2014. №2 (83). S.41–46.
6. Innovatsiyini pedahohichni tekhnolohiyi (2015): pidruch. [dlya stud. vyshch. navch. zakl.] / I. M. Dychkivs'ka. 3-tye vyd., vypr. K., Akademyvydav, 303 s.
7. Kremen' V.H. (2014) Problemy yakosti ukrayins'koyi osvity v konteksti suchasnykh tsyvilizatsiynykh zmin // *Pedahohika i psykholohiya*. №4 (85). S. 5–11.
8. Lokshyna O.I. (2014) Kompetentnistna ideya v zarubizhnyy osvity: uspihy ta problemy realizatsiyi // *Pedahohika i psykholohiya*. №2 (83). S.33–40.
9. Minova T. (2015) Svoboda vyboru v pedahohichnyy diyal'nosti : lektsiya dlya psykholohiv ta pedahohiv/ T. Minova // *Psykholoh*. Kyiv. №1. S. 31–33.

Ирина Калмыкова. Формирование ключевых компетентностей учеников на уроках-семинарах по истории Украины

В статье проанализирован вопрос формирования ключевых компетентностей на уроках-семинарах по истории Украины. Семинар рассматривается как способ организации обучения в школе и форма субъект-субъектного взаимодействия участников учебного процесса. Анализ особенностей организации и проведения, а также классификации семинаров демонстрирует большие возможности его применения на уроках истории Украины в старших классах. Формат семинарских занятий позволяет эффективно формировать ключевые компетентности старшеклассников. Приведены примеры из практики проведения семинаров по истории Украины со старшеклассниками, которые демонстрируют возможности формирования ключевых компетентностей.

Ключевые слова: методика преподавания, урок-семинар, интерактивное занятие, урок истории Украины, компетентностный подход, субъект-субъектное взаимодействие.

Iryna Kalmykova. Formation of key competencies of urges on study-seminars of Ukraine's history

The article is devoted to the actual theme of the formation of key competencies of students. The list of key competencies, which according to the program «History of Ukraine» is to be mastered by graduates of comprehensive educational institutions, is analyzed. In order to achieve this goal, the author convincingly proves the expediency of organizing lessons-seminars with high school students on the example of the subject «History of Ukraine». Examines the seminar as a way of organizing school education and the form of subject-subject interaction of participants in the educational process. The analysis of the peculiarities of the organization and the methods of conducting shows the great possibilities of its application in the history lessons of Ukraine in the upper classes. The author emphasizes that such varieties of seminars as a question and answer seminar, a seminar-unfinished conversation, a seminar-collective reading, a seminar-discussion, a seminar-conference, a seminar-»brainstorming» meet the demands of modern education for interactive lessons. The format of seminars allows you to use interactive methods and exercises: «Let's imagine a situation», «Problem issue», «Deferred guess», «Associative bush», «Cryptogram solving». According to the author, conducting lessons-seminars stimulates students to become independent in gaining additional knowledge, encourages the formation of critical thinking, teamwork, and other necessary competencies. Examples from the practice of carrying out seminars on the history of Ukraine among high school students are shown, which demonstrate the possibilities of forming key competencies. In the prospects of scientific research of the author of the article – the study of the specifics of control and evaluation of student achievements in seminars on the history of Ukraine.

Key words: method of teaching, lesson-seminar, interactive lesson, history of Ukraine, competence approach, subject-subject interaction.